



UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI

TRADIȚIE ȘI EXCELENȚĂ



FACULTATEA DE LITERE

Str. Horea nr. 31

400202, Cluj-Napoca

Tel: 0264 532238

Fax: 0264 432303

E-mail: lett@lett.ubbcluj.ro

Prof. Ruxandra Cesereanu

Facultatea de Litere

Laudatio

António Lobo Antunes – un *fado* polifonic de prozator

A doua jumătate a secolului XX a fost marcată nu doar de explozia strălucitoare și impresionantă a literaturii de limbă spaniolă (cu impact remarcabil în România, cel mai mare în țările Europei de Est), ci și de un *boom* lusitan. De mai multe ori nominalizat la Premiul Nobel, António Lobo Antunes este unul dintre autorii majori ai prozei portugheze contemporane, alături de José Saramago și mai tânărul Gonçalo M. Tavares.

António Lobo Antunes s-a născut la Lisabona, în 1942. A studiat la Facultatea de Medicină din capitala Portugaliei și s-a specializat în psihiatrie (urmând tradiția din familia sa), meserie pe care a practicat-o mai mulți ani până a renunțat la ea în favoarea scrisului. În 1971 a plecat în Angola, ca medic militar (chirurg și psihiatru), revenind în Portugalia în 1973. A debutat în proză la 37 de ani, după de-fascizarea Portugaliei, cu două cărți publicate în 1979: romanele *Memorie de elefant* și *La dracu-n praznic*. Acestea au fost urmate de o serie tenace de alte romane care l-au consacrat pe autor: *Cunoașterea infernului* (1980), *Explicarea păsărilor* (1981), *Fado alexandrin* (1983), *Farsa damnaților* (1985), *Caravelele* (1988, tradusă în românește, în 2003, sub titlul *Întoarcerea caravelor*), *Tratat despre pasiunile sufletului* (1990), *Ordinea naturală a lucrurilor* (1992, tradus în românește în 2009), *Moartea lui Carlos Gardel* (1995), *Manualul inchizitorilor* (1996, tradus în românește în 2000), *Splendoarea Portugaliei* (1997), *Cuvânt către crocodili* (1999, tradus în românește în 2004), *Nu intra așa degrabă în această noapte neagră* (2000), *Ce-o să fac când totul arde?*

(2001), *Bună seara lucrurilor de pe-aici* (2003, tradus în românește în 2006), *Musai să iubesc o piatră* (2004), *Nu te-am văzut ieri prin Babilon* (2006), *Numele meu e "Legiune"* (2007), *Arhipelagul insomniei* (2008, tradus în românește în 2011), *Ce fel de cai își lasă umbra peste mare?* (2009), *Pe malul fluviilor care pleacă* (2010), *Comisia lacrimilor* (2011), *Nu-i miezul nopții care-mi place* (2012) (traducerea titlurilor cărților încă neapărute în limba română îi aparține lui Dinu Flămând). António Lobo Antunes este și eseist, fiind autorul a cinci volume de *Cronici* publicate inițial în presă.

Pentru valoarea scrierilor sale, autorul a primit Marea Cruce a Ordinului Santiago da Espada (în 2004) și *Commandeur des Arts et des Lettres* (în 2008). De asemenea, i s-a conferit distincția de *Doctor Honoris Causa* în următoarele spații academice: Universitatea din Constanța (România), Universitatea din Trás-os-Montes și Alto Minho, precum și Universitatea din Lisabona.

Portofoliul său de premii literare este amplu, amintesc doar câteva dintre acestea. În Portugalia: Marele premiu pentru ficțiune și roman (în 1985 și 1999); Premiul Clubului Literar din Porto (în 2008), Premiul Camões (în 2007). În Franța: Premiul France Culture pentru Literatură Străină (în 1996), Premiul pentru Cea mai bună carte străină (în 1997). În Austria: Premiul pentru Literatură Europeană (2001). În Spania: Premiul Rosalia de Castro (în 2001). În Italia: Premiul Internațional al Uniunii Latine (în 2003), Premiul Nonino (în 2013), Premiul Europa al Universității din Bari (în 2014). În România: Premiul Ovidius (în 2003). În Israel: Premiul Ierusalim (în 2004). În Mexic: Premiul Juan Rulfo (în 2008).

Saga istorică desfășurată în romanele lui António Lobo Antunes, axată fie pe căutarea și investigarea identității Portugaliei moderne și postmoderne, fie pe reconfigurarea trecutului (inclusiv a istoriei coloniale în Angola și Mozambic, mai ales), i-a făcut pe comentatori să îl compare pe autor cu o întreagă suită de nume de primă mărime din spațiul epic universal: Faulkner, Hemingway, Lowry, Camus, Proust, Woolf, Joyce, Céline, Conrad, Cortázar, Nabokov, Dos Passos, Canetti, Bernhard. Autorul însuși a recunoscut, în interviuri ori chiar intertextual (în câteva din romanele sale), influențe omagiale legate de Faulkner, Hemingway, Lowry sau Céline, de pildă.

Dar provocarea căreia trebuie să-i facă față orice comentator constă în a reuși să-l comenteze pe Lobo Antunes fără să-l compare cu nimeni altcineva decât cu el însuși, după

cum pledează Chad Post în textul său intitulat "Why Read António Lobo Antunes"¹, publicat în *The Quarterly Conversation* în 2011. Firește că autorul portughez a internalizat lecția multor maeștri (mai ales maeștri ai grotescului), dar, dincolo de formația sa ca autor și cititor (laolaltă), el a reușit să-și elaboreze și să impună un stil personal inconfundabil, recognoscibil în panopia prozei contemporane. Chad Post vorbește în acest sens de meta-construcția (*meta-construction*) specifică romanelor lui António Lobo Antunes și de tridimensionalitatea (*three-dimensionality*) personajelor sale, care se manifestă polifonic, fiind lăsate intenționat să interfereze aluvionar unele cu altele. Dar Lobo Antunes poate oricând să surprindă prin varietatea intereselor și preocupărilor sale: meseria de psihiatru l-a făcut, de pildă, să scrie în 1978 (adică la începutul carierei sale de prozator), alături de Daniel Sampaio, un articol științific despre, nici mai mult, nici mai puțin decât Lewis Carroll și *Alisa în Țara Minunilor*².

O a doua comparație la care este supus António Lobo Antunes, cu ceremonial adesea, este aceea cu prozatorul și conaționalul său premiat Nobel – José Saramago. Dacă unii comentatori discută polemic duetul epic alcătuit de Lobo Antunes și Saramago pe harta prozei contemporane europene și lusitane, alții văd în alăturarea celor doi o completare perfectă. Peter Conrad, în articolul "Doctor and Patient. A Portuguese novelist dissects his country", publicat în *The New Yorker*, în 2009, face o astfel de comparație utilă și relevantă: în timp ce Saramago este un fantast bulimic și un ficționalizator asiduu, Lobo Antunes este un realist obstinat, un anatomist al *psyché*-ului uman și un analist al istoriei Portugaliei (axat inclusiv pe autopsierea colonialismului și a postcolonialismului). Saramago este un "mag" și un rege al imaginarului, în vreme ce Lobo Antunes este un diagnostician și un "exorcist"³; Saramago este atemporal și aspațial, în vreme ce Lobo Antunes se dovedește a fi o "conștiință națională" (chiar dacă una sceptică, dacă nu cumva cinică), operând lecții de anatomie politică pe dictatura lui António de Oliveira Salazar (1932-1968), pe regimul lui Marcelo Caetano (urmașul lui Salazar care a girat regimul de extremă dreapta până în 1974), dar și pe

¹ Chad Post, "Why Read António Lobo Antunes", *The Quarterly Conversation*, no. 25, September 6, 2011.

² António Lobo Antunes, Daniel Sampaio, "Alice no País das Maravilhas ou a Esquizofrenia Esconjurada", în *Análise Psicológica*, no. 3, vol. 1, Abril 1978, pp. 21-32.

³ Comparația făcută de Peter Conrad merită citată mai amplu: "Saramago is a benign magus whose fictions smilingly suspend reality; Lobo Antunes is more like an exorcist, frantically battling to cast out evil and to heal the body politic. Saramago's secular parables, set mostly in unnamed or imaginary countries, easily float off into universality. Lobo Antunes remains obsessively local, worrying over the inherited ailments of Portuguese history and the debilities of its culture." Peter Conrad, "Doctor and Patient. A Portuguese novelist dissects his country", *The New Yorker*, May 4, 2009

Portugalia Revoluției Garoafelor, din aprilie 1974, și a avatarurilor acesteia. Lobo Antunes întreprinde o adevărată biopsie a societății portugheze din ultimii cincizeci de ani.⁴

Diversi analiști ai operei epice a lui Lobo Antunes sunt de acord, în general, că există mai multe etape în proza acestuia. Dacă la început autorul s-a remarcat prin arhitectonica romanescă, în ultimele etape el a devenit un maestru al stilului narativ. Majoritatea comentatorilor vorbesc despre trei etape în evoluția stilului său (și profetesc o a patra). Aceste etape nu sunt însă separate, nu funcționează de sine stătător, ci depind de mai multe tipuri de memorie pe care autorul le manipulează ingenios⁵. De obicei este vorba de memorii secundare care modifică parțial memoria centrală și o reconfigurează. În funcție de relația lor cu memoria (sau "imaginația mnemonică"), Felipe Cammaert⁶ distinge trei tipuri de romane, astfel: 1. romane autobiografice (*Memorie de elefant*, *La naiba-n praznic*, *Fado alexandrin*), 2. romane polifonice (*Ordinea naturală a lucrurilor*, *Moartea lui Carlos Gardel*, *Manualul inchizitorilor*, *Splendoarea Portugaliei*, *Cuvânt către crocodili*) și 3. romane poetice (*Nu intra așa degrabă în această noapte neagră*, *Ce-o să fac când totul arde?*).

Completându-i pe comentatorii amintiți, aş afirma că este vorba despre o memorie antimesianică, o memorie colectivă patologizată și patologizantă, marcată parțial și rar de *saudade*. Când comentează ori când ficționalizează realist istoria Portugaliei din secolul XX, Lobo Antunes este decepționat, în mod previzibil, de salazarism și de prelungirile acestuia, dar și de Revoluția garoafelor, din aprilie 1974, adică de etapa defascizării Portugaliei. Fiecare fragment din istoria modernă a țării este considerat, *de facto*, a fi imperfect, corupt, blamabil, de aici accentele de satiră și caricatură ori de antiutopie obstinată din partea autorului. Fixația sa este căutarea identității unei țări și patrii care ar trebui să găsească o cale pentru o nouă geneză, dacă această geneză nu ar fi blocată de obstacole morale și de tabieturi socio-politice impure. Portugalia colonialistă și postcolonialistă intră, de asemenea, în sigla grotescă practică de autor: "lusotropicalismul" (care a fost unul din miturile regimului de

⁴ Oliver Farry, "Lost in Translation: The Curious Obscurity of António Lobo Antunes", *The Millions*, May 4, 2012

⁵ Mauro Javier Cardenas, "The Unencumbered Monologist: The Novels of António Lobo Antunes", *BOMB Magazine*

⁶ Felipe Cammaert, "'You Don't Invent Anything': Memory and the Patterns of Fiction in António Lobo Antunes' Work", în Victor K. Mendes (ed.), *Portuguese Literary & Cultural Studies. Facts and Fictions of António Lobo Antunes*, no. 19/20, 2011

extremă dreaptă, între 1932-1974) este denunțat categoric de António Lobo Antunes, ca abuziv și atroce⁷.

Cărțile autorului portughez alcătuiesc un *fado* polifonic; nu în zadar unul din romanele sale capitale este intitulat *Fado alexandrin*, titlul evocând intenționat melancolia și resemnarea destinală implicate de genul muzical al *fado*-ului, cântec specific lusitan, axat pe tema sorții, care ia naștere în Portugalia la începutul secolului al nouăsprezecelea. *Fado* primește, la autorul portughez, și un sens politic, ca lamento în fața colapsului Portugaliei și coloniilor sale; melancolia funcționează ca un verdict medical. Aproape toate cărțile lui Lobo Antunes conțin o muzicalitate fatală, de lamento național, de doliu portughez, și o constantă dezamăgire față de viața lusitană contemporană. Autorul este fixat pe o nostalgie (*saudade*) care, sub vremuri, a devenit decepție și destrămare. Acest *fado* polifonic specific pentru Lobo Antunes dă romanelor sale aerul unui epitaf în ralenti. În cărțile unde Lisabona constituie fundalul narativ (mai cu seamă în romanele *Întoarcerea caravelor*, *Manualul închizitorilor* și *Ordinea naturală a lucrurilor*), autorul construiește o țesătură psihogeografică subtilă și complexă, axată pe demitizarea marilor mituri și figuri naționale. Gloria de odinioară și presupusa glorie contemporană sunt ironizate ori măcar tachinate. *Psyché-ul* portughez a fost configurat de geografie și de istorie, aceasta este lecția de anatomie sufletească și națională a autorului.

Consacrat în spațiul anglo-saxon abia în mileniul al treilea, deși influența sa era deja recunoscută în literaturile romanice, António Lobo Antunes este considerat un prozator captivant mai ales pentru originalitatea concepției sale narrative. Organizate verbal după un ritm special, romanele lui sunt o adevărată poezie ficțională ("a very original conception of narrative and a beautiful organised verbal rhythm", "a perfect fictional poetry")⁸. Maria Alzira Seixo, unul din exegeții de marcă ai autorului, observă pe bună dreptate că nu intriga este relevantă în proza autorului portughez (decât minimal, ca schiță de ingurgitare generală a subiectului), ci "configurarea imaginarului", asamblarea dintre epică și lirism. Ceea ce Seixo

⁷ Luis Madureira, "The Discret Seductiveness of the Crumbling Empire – Sex, Violence and Colonialism in the Fiction of António Lobo Antunes", în *Luso-Brazilian Review*, no. 32, vol. I, 1995; și Kathryn Bishop-Sanchez, "Post-Imperial Performatives: Sexual Misencounters and Engenderings of Desire in António Lobo Antunes' *Fado Alexandrino*", în Victor K. Mendes (ed.), *Portuguese Literary & Cultural Studies. Facts and Fictions of António Lobo Antunes*, no. 19/20, 2011

⁸ Maria Alzira Seixo, "Still Facts and Living Fictions. The Literary Work of António Lobo Antunes. An Introduction", în Victor K. Mendes (ed.), *Portuguese Literary & Cultural Studies. Facts and Fictions of António Lobo Antunes*, no. 19/20, 2011

numește poetica distorsiunii ("poetics of distorsion and erasure") este ceea ce eu aș numi o tehnică a anamorfozei, dat fiind că același lucru este receptat distorsionat și poliperspectivist de diferite voci care, fiecare, oferă altă variantă asupra realității, romanele autorului portughez depinzând de această suprapunere ori de acest colaj de glasuri și realități psihologice. Din cauza acestui poliperspectivism, efectul prozei lui Lobo Antunes este unul sinestezic: lumea înfățișată are miezuri și suprafețe multiple, este un furnicar, o viermuială umană, obiectuală și de atmosferă (în ciuda bolilor, morților, catastrofelor, a mizeriei, a terorii); lumea este policromatică, palpită spectaculos, are ramificații cu nervuri nesfârșite. Poliperspectivismul este combinat de obicei cu un stil intenționat aluvionar, iar acest lucru face parte dintr-o strategie narativă specifică autorului. Romanele (care tocmai se scriu) nu sunt obediente, ci libertine, romanele înșeală, trădează și au o cale a lor de a răzbi spre cititor, dincolo de autor și de voința acestuia; de aceea, scrisul autorului este doar o oportunitate, un medium, un pod.

Indiferent, însă, de subiect și de temele romanelor lui Lobo Antunes, în spatele paravanului epic se întrezărește mereu, ca o prezență inefabilă, Portugalia exterioară și interioară, aromată și pitorească, sau brutală și barbară.

Până în prezent, din opera lui António Lobo Antunes au fost traduse în limba română șase romane, de care mă voi ocupa în cele ce urmează.

Întoarcerea caravelor

Motivul narativ central în romanul *Întoarcerea caravelor* (publicat în portugheză în 1988, tradus de Micaela Ghițescu și publicat la Editura Humanitas în 2003) este carabela, corabia care poartă cu sine, în text, încărcătura subiectului, a acțiunii. Iar carabela ori caravelele sunt încărcate cu toate mirodeniile epice, narrative și lirice, vădind tehnica unui prozator care, în marsupiul romanelor sale, are și identitate de poet. Aproape în toată proza autorului portughez este vorba, în general și în particular, de o întoarcere acasă, cu sens antiutopic. În *Întoarcerea caravelor*, faimosul poet național Luís de Camões (trăitor în secolul al XVI-lea, autor al epopeii *Lusiadele*, axată pe destinul de descoperitor geografic al lui Vasco da Gama) revine în patrie, dar în secolul XX, purtând cu sine cadavrul tatălui, spre a-l depozita în pământ adecvat. Cadavrul tatălui lui Camões este un simbol-cheie hiperbolic: el este de fapt leșul Portugaliei, al imperiului, al gloriei, al strălucirii de odinioară, al cuceririlor geografice. Criticând trecutul pierdut, romanul lui Lobo Antunes excelează prin ironia și verva lui satirică. Alături de Camões apar o serie de figuri celebre, precum Vasco da

Gama și mulți alți aventurieri ori navigatori, dar și puzderie de regi ai Portugaliei (Dom Pedro I, Dom João de Castro, Dom Manuel I, Dom Sebastião etc.); majoritatea acestor figuri secondează spectral și parodic istoria Portugaliei moderne. Nu lipsesc nici spanioli de marcă precum Miguel de Cervantes y Saavedra, Federico García Lorca ori Luís Buñuel.

Ce unește toate aceste figuri istorice și literare pe care António Lobo Antunes le invocă și le manipulează parodic, concentrându-le în romanul său pe cheiurile lisaboneze? Călătoriile, războaiele, decepția, utopie versus antiutopie, adică exact sensul unei vieți colective, a poporului portughez, din secolul al XVI-lea până în secolul XX. Numele personajelor sunt, la rândul lor, niște nume-caravelă, niște instrumente textuale, care conțin istoria Peninsulei Iberice și a prelungirilor sale geografice. Arhi-personajul romanului este unul singur, anume, navigatorul care este și poet, și rege, și militar, și preot, de aici puhoiul de personalități ale istoriei și culturii lusitane (și nu numai) care revin din Evul Mediu-Renaștere-Baroc în secolul XX. Toți își poartă cu ei cuferele cu narațiuni, cu toată nostalgia, dar și cu alienarea lor decadentă. Ceea ce știu să facă bine cu toții este un har nativ, moștenit la nivel de popor: să istorisească și să fie conținători epici. Mitologia și anti-mitologia lusitană din roman este patronată, grav și ludic în același timp, de nimfele râului Tejo (nimfele *tágides*).

Întoarcerea caravelor este mai ales un roman despre Lisabona, o metropolă privită de la distanță, înstrăinată, tocmai pentru a putea fi reparcursă, recucerită, regestionată de autor și de cititorii săi. De aici migala cu care orașul este descris detaliat, sinestezic, topografic, spiritual. Lisabona este, declară autorul, "un oraș pe care-l cunoșteam fără să-l cunosc"; această distanțare a autorului face ca cititorul să fie inițiat gradat într-o metropolă turbulentă, activă, carnavalescă, aptă să fie traversată la pas, cu privirea. Oraș real dar și fantasmatic, cu multiple fețe, Lisabona este un spațiu dependent de perspectiva fantasmării, dinspre trecut spre prezent ori invers. De aceea, metropola este adesea sintetizată de António Lobo Antunes ca un videoclip-mosaic, confecționat din flash-uri vizual-aromate, sinestezice, minuțioase, care nu se limitează la toposul capitalei portugheze, ci își arondează și fostele colonii lusitane, prin intermediul unor tapiserii de secvențe și narațiuni.

Lisabona este unică "datorită incalculabilei cantități de mănăstiri și clădiri clandestine, precum și de serafimi egali cu porumbeii ce se adăpostesc pe genunchii statuiilor, netezindu-și aripile udate cu săruturi cerești" (*Întoarcerea caravelor*, p. 108.) Orașul este perceput prin "labirintul acesta de balcoane roase de acizii Tejo-ului, vacile sacre ale cirezilor acestora de tramvaie" (p. 70). Periferia metropolei nu este evitată, ci apare leitmotivic în multe din

romanele lui Lobo Antunes. Detaliile orașului sunt gândite de prozator ca un *azulejo*⁹. Dar scenele mitologice, religioase și florale de odinioară au fost adaptate la agnosticismul și demitologizarea lumii actuale, adică au fost pulverizate: de aceea, caravelele epice ale lui Lobo Antunes poartă întotdeauna marfă alcătuită din *azulejo* fărâmițat. Este vorba despre un mozaic din faianțe sparte, care, fie se contrage, fie crește ca un aluat. Această tehnică *azulejo* utilizată epic și imagistic va fi reluată în majoritatea romanelor autorului portughez.

Ordinea naturală a lucrurilor

Cu cât vor exista mai multe povești și mai mulți povestitori, cu atât cifra celor posibil tămăduiți va spori. Cu cât aceste povești se vor amesteca și confunda ca într-un palimpsest, cu atât țesătura va fi mai fascinant-terapeutică. Aceasta este legea romanului *Ordinea naturală a lucrurilor* de António Lobo Antunes (publicat în portugheză în 1992, tradus de Micaela Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2009).

Cartea este alcătuită din vocile narrative ale unor personaje care se intersectează parțial, fiindcă destinul lor e construit între paralele inegale: un matur îndrăgostit care veghează somnul unei fete bolnave (Iolanda, diabetică) și care, leitmotivic, își narează dragostea. Există apoi povestea unui fost membru al poliției politice; ajuns paria, acesta are fantezia socială de a organiza un curs de hipnotism prin corespondență. Este modalitatea lui de a scăpa de realitate și, în același timp, de a-și travesti viciile și fosta meserie de torționar. Există apoi povestea unui tată "zburător pe sub pământ" (tatăl Iolandeii), alienat mental care se crede pasăre, drept care găurește podelele, distruge conductele de canalizare, numai ca să ajungă să zboare, fie și doar fictiv, într-o zonă subpământeană. Mai există povestea unei fecioare însărcinată misterios, comploturi devoalate și ședințe de tortură, fiindcă autorul adoră extremele - pe de o parte reverii lunatice și fantasme, pe de altă parte atrocități și orori. Romanul lui Lobo Antunes este o oglindă spartă în cioburi ce scintilează obsedate de propria lor spargere.

Frazele sunt ample și încărcate, ca naturile moarte din pictura flamandă. Iar ceea ce povestește fiecare narator este, de fapt, de nepovestit: nu poate fi concentrat și rostit logic, întrucât naratorul se lasă furat de fraza sa și se îngroapă în ea ca într-un cocon. Descrierile sunt amănunțite, dar nu plictisesc – ceea ce-l preocupă pe autor este lirismul și fluxul

⁹ Faianță ornamentală, pictată în albastru, de obicei înfățișând scene mitologice, religioase ori florale; *azulejo* este specific pentru arta și cultura portugheză, cu începuturi din secolul al XV-lea; cuvântul *azulejo* provine din limba arabă, de la cuvântul *zellige* sau *zellij/zillij*.

cuvintelor, respectiv continuumul epic. Memoriile personajelor sunt capricioase, de aici buclele lor temporale și verbale, fără un fir epic limpede. Tehnica preferată a autorului este aluviunea narativ-lirică, împăienjenitoare. Frazarea este melodică; ceea ce contează este arborescența frazei, învăluirea ei târăgănată, moale, și în același timp vivace, plină de obiecte, fapte, senzații, idei, simțăminte.

O altă tehnică a autorului este cea pe care aș numi-o *pălăria magicianului*: Dintr-o poveste oarecare se ivesc alte povești, pline de bizarerii, chiar dacă aceste extravagante nu sunt majore, ci medii sau minore. Ca strategie narativă, nu este vorba de o păpușă rusească sau de povestire în ramă, ci de o pălărie de magician din care apar noi și noi lucruri neașteptate. Trucurile magicianului nu sunt spectaculoase, ci moderate, ele fiind îndeajuns de uimitoare încât să rămână într-o memorie latentă a spectatorului (cititorului). De aici excelența frazei somnabile, alcătuind scheletul și în același timp carnea romanelor lui Lobo Antunes. Este o frază somnolentă doar cât să își conțină propria muzicalitate pe care mai apoi o pulverizează ca o arteziană.

Ordinea naturală a lucrurilor este un roman specific pentru frumusețea stranie și pentru stilul inovator al lui António Lobo Antunes.

Manualul închizitorilor

În prefața românească la romanul *Manualul închizitorilor* (apărut în original în 1996, tradus de Micaela Ghițescu, București, Editura Univers, 2000), Dinu Flămând constată, în privirea sa de sinteză, că António Lobo Antunes combină gravitatea sensului (istoric, politic și uman) din romanele sale cu o atitudine ireverențioasă față de ideea de Portugalia și patrie în secolul XX. Autorul este un radical incomod, oripilat de trecutul țării sale. Dinu Flămând sugerează, la un moment dat, o paralelă provocatoare, trimițând cititorului român la romanele despre "obsedantul deceniu" și la prozele românești despre perioada comunistă, cele din urmă putând lua ca model romanele lui Lobo Antunes.

Prin ascensiunea și decăderea unui membru al aparatului de represiune (tema centrală a romanului *Manualul închizitorilor*), António Lobo Antunes disecă, de fapt, infrastructura socio-umană și politică a contemporanilor săi. Morala este că luxuria, abuzul și corupția caracterizează orice fel de regim totalitar și chiar post-totalitar, singurul lucru peren fiind influența degradantă pe care asemenea sisteme o au asupra făpturii umane. Dictatura este o epidemie care poate contamina chiar și o eventuală etapă post-totalitară.

Din fostul torționar abominabil, ajuns ministru și șef al Poliției secrete portugheze (PIDE) în timpul regimului Salazar, dar părăsit de soție, priapic și erotoman (cu fantasme), tată irrelevant și ataraxic, apoi bătrân decrepit abandonat la azil, autorul creează o metaforă pentru întreaga Portugalia. Stadiul putrefact al personajului, mizeria bătrâneții lăsate de izbeliște – devin ramificații metaforice și simbolice pentru mizeria Portugaliei în timpul dictaturii de extremă dreaptă și de după. Ramolimentul bătrânului fost torționar este chiar decrepitudinea morală și spirituală a unei țări. În acest sens, există o înrudire între acest tată excremental (care va muri la azil, deși odinioară a fost un stăpân suprem) și leșul tatălui lui Camões din romanul *Întoarcerea caravelor*. Destule din personajele lui Lobo Antunes (nu doar în *Manualul inchizitorilor* ori *Întoarcerea caravelor*, ci și în altele) se află într-o stare pre-mortuară, semi-putrefactă, de aici recurența simbolului autopsiei, al lecției de anatomie a unei Portugalii necrozate, gangrenate, purulente, și tot de aici vocația de biopsist a autorului.

Cuvânt către crocodili

Tensiunile politice din Portugalia secolului XX au lăsat în urmă figuri de Electre, Antigone, Hecube, Andromace, Clitemnestre și Casandre. Femeile portugheze marcate de dezastrul politicii totalitare au devenit pentru António Lobo Antunes o suită de cazuri psihologice de analiză a traumei, cu diferite nuanțe: durere acută, alienare, autism, doliu compulsiv. Rostul acestor femei este să mărturisească: dar mărturia lor nu este directă, ci labirintică, fragmentată intenționat și pulverizată. Acesta este, sintetizat, subiectul polifonic al romanului *Cuvânt către crocodili* (apărut în portugheză în 1999; traducere de Micaela Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2004). Și în acest roman, autorul folosește tehnica mozaicului alcătuit din *azulejo* fărâmițat, dar miza este una etică, întrucât tragedia lusitană în secolul XX este una a incompatibilităților și a trădărilor. Toate femeile mărturisitoare din *Cuvânt către crocodili* (bunici, mame, mătuși, fetițe) alcătuiesc, în fapt, o singură femeie portugheză, femeia-martor a istoriei politice moderne, cu toate aluviunile și schismele acesteia.

Spre deosebire de prozatoarele actuale axate pe o portretistică feminină detaliată (Erica Jong, Isabel Allende sau Amy Tan, de pildă), António Lobo Antunes este un post-bergmanian, captivat de abisurile ontice, de eșecuri, de traume. Personajele lui feminine sunt minuțios descrise sufletește printr-o tehnică de *zoom* psihologic. Extrem de vulnerabile, ele funcționează ca niște auto-lupe psihice, care își expun mărită propria traumă. Filme în regia lui Ingmar Bergman, precum *Tăcerea*, *Persona* ori *Strigăte și șoapte*, își găsesc corespondentul în universul lui Lobo Antunes, filtrat prin politică și dictatură, într-o serie de

personaje femeiești în relație schismatică și tulbure cu dragostea, boala, moartea, credința, trădarea, ipocrizia etc. Prozatorul portughez detaliază infinitezimal stările psihice ale personajelor, în supra-stări și sub-stări, pe un eșicher reglabil în funcție de contexte și paranteze socio-politico-umane. Femeile sunt martori și raisonneuri, ele alcătuiesc un cor antic fragmentat și dependent de fluxul conștiinței morale.

Bună seara lucrurilor de pe-aici

Chad Post afirma în deja amintitul său text "Why Read António Lobo Antunes" (publicat în 2011, în *The Quarterly Post*) că obsesia războaielor din Angola și Mozambic (și narativizarea acestora, ficționalizată sau nu) funcționează în epica autorului portughez precum obsesia războiului din Vietnam în proza americană a anilor șaptezeci și optzeci din secolul trecut. *Bună seara lucrurilor de pe-aici. Roman în trei cărți cu prolog și epilog* (publicat în original în 2003, tradus în română de Micaela Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2006) este o monografie poliedrică a Angolei. A înțelege Africa prin intermediul Portugaliei înseamnă a înțelege Portugalia prin intermediul fantasmelor ei eroice, însă distruse, descompuse, deseroizate în etapa postcolonială. Aduse într-un stadiu de putrefacție, aceste fantasme de mărire transformă utopia în antiutopie. Sufletul portughez este conținut și analizat și prin intermediul fostelor colonii pierdute în a doua jumătate a secolului XX; de aici metafora recurentă preferată a lui Lobo Antunes, aceea a descompunerii, descuamării, desfacerii, dezintegrării, măcinării, desfolierii, deteriorării. Lumea postcolonială este un haos degradat, în doliu, care interzice o nouă geneză. Barbaria este o dimensiune constantă a romanelor despre fostele colonii: fraticidul, paricidul, pruncuciderea devin gesturi uzuale, întrucât relațiile umane se definesc ca forme de fractură, colaps, simulacru, vacuum. *Bună seara lucrurilor de pe-aici* are ca pretext o istorie despre traficul de diamante în Angola, iar imaginea geometrică a diamantului este utilă și pentru poliperspectivismul asumat ca stil de către autor.

Arhipelagul insomniei

Arhipelagul insomniei (publicat în portugheză în 2008, tradus în română de Micaela Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2011) este axat pe povestea unei familii în care voința de putere și autoritarismul au însemne aproape tribale. Bunicul totalitar (care va fi ucis în familie), fiul fragil, vechilul ca substitut patern, cei doi nepoți opuși ca fire și o serie de

femei, vii și moarte, iubite, repudiate ori pur și simplu obsedante, alcătuiesc o hartă în mic a Portugaliei, prin intermediul unei tragedii grecești lusitanizate, în care patriarhul va fi ucis de fiul său. Matricea decupată a familiei este anatomizată după o hartă psihică vrednică de o tragedie antică, în care violența, mânia, scârba și ura sunt sentimente demonstrativ dominante.

Aceste șase romane sunt reprezentative pentru întreg universul narativ al lui António Lobo Antunes, reflectând atât tematica obsedantă a acestuia (istoria și politica Portugaliei în secolul XX), cât și stilistica sa devenită un adevărat *brand* în lumea prozei contemporane.

Bibliografie principală (opere traduse în limba română)

António Lobo Antunes, *Manualul închizitorilor*, prefață de Dinu Flămând, traducere de Micaela Ghițescu, București, Editura Univers, 2000

António Lobo Antunes, *Întoarcerea caravelor*, traducere de Micaela Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2003

António Lobo Antunes, *Cuvânt către crocodili*, traducere de Micaela Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2004

António Lobo Antunes, *Bună seara lucrurilor de pe-aici. Roman în trei cărți cu prolog și epilog* traducere de Micaela Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2006

António Lobo Antunes, *Ordinea naturală a lucrurilor*, traducere de Micaela Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2009

António Lobo Antunes, *Arhipelagul insomniei*, traducere de Micaela Ghițescu, București, Editura Humanitas, 2011

Bibliografie critică

Diana Adamek, "Un bărbat numit Luís" în *Melancolii portugheze*, București, Editura Europress, 2007

Mauro Javier Cardenas, "The Unencumbered Monologist: The Novels of António Lobo Antunes", *BOMB Magazine*

Peter Conrad, "Doctor and Patient. A Portuguese novelist dissects his country", *The New Yorker*, May 4, 2009

Oliver Farry, "Lost in Translation: The Curious Obscurity of António Lobo Antunes", *The Millions*, May 4, 2012

Luis Madureira, "The Discret Seductivness of the Crumbling Empire – Sex, Violence and Colonialism in the Fiction of António Lobo Antunes", in *Luso-Brazilian Review*, no. 32, vol. I, 1995

Victor K. Mendes (ed.), *Portuguese Literary & Cultural Studies. Facts and Fictions of António Lobo Antunes*, no. 19/20, 2011

Chad Post, "Why Read António Lobo Antunes", *The Quarterly Conversation*, no. 25, September 6, 2011